

รูปแบบและพฤติกรรมของการแย่งชิงอำนาจทางการเมืองสมัยอยุธยา

พ.ศ.๑๘๙๓-๒๓๑๐

Pattern and Behaviors of Usurpation for Political Power During the Ayutthaya Period, 1351-1767

ธานี สุขเกษม / Thanee Sukkasem

รองศาสตราจารย์ ดร. ประจำหลักสูตรรัฐศาสตรมหาบัณฑิต

มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์ ๒ ประการ คือ ๑) เพื่อศึกษารูปแบบพฤติกรรมในการแย่งชิงอำนาจทางการเมืองสมัยอยุธยา และ ๒) เพื่อสร้างข้อสรุปทั่วไปของรูปแบบพฤติกรรมในการแย่งชิงอำนาจทางการเมืองสมัยอยุธยา วิธีการศึกษาใช้แนวทางการศึกษาตามวิธีการทางประวัติศาสตร์ โดยใช้ข้อมูลจากเอกสารชั้นต้นและเอกสารต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง ผลการศึกษาพบว่า ๑) รูปแบบพฤติกรรมในการแย่งชิงอำนาจทางการเมืองสมัยอยุธยาที่สำคัญ คือ การใช้กำลังพลจำนวนมากและการลอบทำร้าย ๒) ข้อสรุปทั่วไปเกี่ยวกับรูปแบบพฤติกรรมในการแย่งชิงอำนาจทางการเมืองสมัยอยุธยา ได้แก่ กษัตริย์ที่ถูกแย่งชิงราชสมบัติมักจะมีพระชนมายุน้อย ส่วนผู้ที่แย่งชิงอำนาจ จากกษัตริย์องค์ก่อนมักจะมีพระชนมายุไม่ต่ำกว่า ๓๐ พรรษา ส่วนปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงรูปแบบของการแย่งชิงอำนาจสมัยอยุธยา คือ ระบบการควบคุมกำลังพล ระบบการรักษาความปลอดภัย และลักษณะทางกายภาพแวดล้อมและทำเลที่ตั้งของพระนคร

คำสำคัญ : รูปแบบและพฤติกรรม การแย่งชิงอำนาจทางการเมือง สมัยอยุธยา

Abstract

The purpose of this article were twofolds ; to study the patterns and behaviors of usurpation for political power during the Ayutthaya period and to generalized the pattern and behavior of usurpation for political power during the Ayutthaya period. The methodology in this article were documentary study concluded historical method primary document and relevant documents. The results of this article found out that 1) patterns and behaviors of usurpation for political power were the use of large group of followers or army and the assassination and stealth. 2) the generalization of these events that is the young King who loses power often were the young and the usurpers often were not less than 30 years olds. In addition, the changing of patterns and behaviors of usurpation for political power in the late Ayutthaya period came form various factors such as forces control, security and location environment.

Keywords : Pattern and behavior, Usurpation, the Ayutthaya period

ความนำ

ในระยะเวลา ๔๑๗ ปี ของการดำรงอยู่ของอาณาจักรอยุธยา (พ.ศ.๑๘๙๓-๒๓๑๐) พบว่า มีปรากฏการณ์ทางการเมือง ที่น่าสนใจประการหนึ่งคือ การแย่งชิงอำนาจทางการเมืองของชนชั้นนำในยุคนั้น และชนชั้นนำดังกล่าวได้แก่ พระมหากษัตริย์ พระราชวงศ์ และบรรดาขุนนางทั้งหลาย ซึ่งตลอดระยะเวลา ๔๑๗ ปี ได้เกิดการแย่งชิงอำนาจทางการเมือง เพื่อจะได้เป็นพระมหากษัตริย์องค์ใหม่ รวมแล้ว ๑๕ ครั้ง โดยเฉลี่ยมีการแย่งชิงราชสมบัติกันทุกๆ ๒๗ ปี กับ ๙ เดือน แต่บางครั้งก็เกิดเป็นสงครามกลางเมือง จากการแย่งชิงราชสมบัติ ซึ่งเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ราชอาณาจักรอยุธยาต้องอ่อนแอและล่มสลายในที่สุด รวมทั้งต้องเผชิญกับการรุกรานจากพม่าในปี พ.ศ.๒๓๑๐ (ณรงค์ พ่วงพิศ, ๒๕๒๒ : ๑)

ในด้านการเมืองภายในอาณาจักรอยุธยานับตั้งแต่ พ.ศ.๒๑๖๓ ถึง พ.ศ.๒๓๑๐ มีข้อสังเกตว่ามีความแตกต่างมากกว่ายุคสมัยใด กล่าวคือ มีการลอบปลงพระชนม์พระมหากษัตริย์ มีการแย่งชิงราชสมบัติ และมีความผันผวนทางการเมืองอื่น ๆ นับรวมได้ถึง ๑๒ ครั้ง ในช่วงระยะเวลา ๑๔๗ ปีนี้มีพระมหากษัตริย์สับเปลี่ยนกันขึ้นครองราชย์ ๑๔ พระองค์ เฉลี่ยแล้วแต่ละพระองค์ครองราชย์อยู่ได้ประมาณ ๑๐ ปี (วุฒิศักดิ์ ลาภเจริญทรัพย์, มปป. : ๕)

ชัยอนันต์ สมุทวณิช (๒๕๑๙ : ๒๕-๔๘) ได้ชี้ให้เห็นว่า ความขัดแย้งทางการเมืองที่เกิดขึ้นในสมัยอยุธยาส่วนใหญ่แล้ว จำกัดอยู่ในหมู่ชนชั้นปกครอง หมายถึง ความขัดแย้งระหว่างพระมหากษัตริย์กับเชื้อพระวงศ์ (พี่-น้อง, หลาน-ลุง, พ่อ-ลูก) หรือระหว่างพระมหากษัตริย์กับขุนนาง หรือระหว่างขุนนางด้วยกันเอง

ภารดี มหาขันธ์ (๒๕๒๗ : ๕๓) ได้ให้ความเห็นว่าสาเหตุแห่งความเสื่อมโทรมของอาณาจักรอยุธยาสืบเนื่องมาจาก การไร้เสถียรภาพทางการเมืองภายใน ความไม่มั่นคงของสถาบันพระมหากษัตริย์ และความขัดแย้งภายในหมู่ชนชั้นปกครอง ข้อสังเกตทั้งสามประการนี้นับได้ว่าสอดคล้องกับความเห็นของ ชัยอนันต์ สมุทวณิช กล่าวคือ ในบรรดาพระมหากษัตริย์สมัยอยุธยาทั้งสิ้น ๓๓ พระองค์ มีเพียง ๒๐ พระองค์เท่านั้นที่ทรงรักษาสถานภาพแห่งอำนาจไว้ได้ จนกระทั่งสิ้นพระชนม์ ที่เหลืออีก ๑๓ พระองค์ ต้องหลุดพ้นจากราชบัลลังก์ด้วยสาเหตุต่าง ๆ กัน ที่สำคัญที่สุดก็โดยการรัฐประหารแย่งชิงอำนาจ (ชัยอนันต์ สมุทวณิช, ๒๕๑๙ : ๓๗)

บทความนี้มีวัตถุประสงค์ ๒ ประการ คือ **ประการแรก** เพื่อศึกษารูปแบบพฤติกรรมในการแย่งชิงอำนาจทางการเมืองสมัยอยุธยา **ประการที่สอง** เพื่อวิเคราะห์และสรุปรูปแบบและพฤติกรรมในการแย่งชิงอำนาจทางการเมืองสมัยอยุธยา บทความนี้เป็นการศึกษาเชิงเอกสาร (documentary study) โดยศึกษาจากเอกสารทางประวัติศาสตร์และนำมาวิเคราะห์ตามกระบวนการทางประวัติศาสตร์ (historical methodology) โดยมีกรอบแนวคิดเรื่องอำนาจ (power) เป็นกรอบทางทฤษฎี (theoretical conceptual framework)

บทความนี้แบ่งการนำเสนอออกเป็น ๕ ตอน ดังนี้ **ตอนที่ ๑** เป็นแนวคิดเกี่ยวกับอำนาจ อำนาจทางการเมือง และฐานอำนาจทางการเมือง **ตอนที่ ๒** เป็นแนวคิดเกี่ยวกับการเข้าสู่อำนาจทางการเมือง **ตอนที่ ๓** เป็นข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับการแย่งชิงอำนาจทางการเมืองในสมัยอยุธยา **ตอนที่ ๔** เป็นรูปแบบการแย่งชิงอำนาจทางการเมืองในสมัยอยุธยาเชิงปฏิบัติการ และ**ตอนสุดท้าย** เป็นการสรุปเนื้อหาสาระของบทความ

แนวคิดเกี่ยวกับอำนาจ อำนาจทางการเมือง และฐานอำนาจทางการเมือง

กล่าวได้ว่า การศึกษาเรื่องอำนาจมีมานานแล้ว แต่ก็ยังหาคำนิยามที่ชัดเจนอันเป็นที่ยอมรับของทุกคนได้ (Wagner, 1969 : 3) โดยเฉพาะอย่างยิ่ง คำถามหลัก ๆ ก็คือ อำนาจมีลักษณะอย่างไร ใครบ้างที่มีอำนาจ การใช้อำนาจ มีกี่วิธี และแต่ละวิธีส่งผลแตกต่างกันอย่างไร โดยเฉพาะผลที่มีต่อนโยบายทางการเมืองและความมีเสถียรภาพทางการเมือง (พรศักดิ์ ผ่องแผ้ว, ๒๕๓๑ : ๙๙)

อย่างไรก็ดี ความไม่ชัดเจนเกี่ยวกับความหมายของอำนาจดังกล่าวข้างต้น อาจทำได้แค่เพียงการสืบหาความหมายจากรูปศัพท์ ก็อาจจะช่วยให้เข้าใจได้บ้าง นั่นคือ คำว่า “อำนาจ” มีรากศัพท์มาจากภาษาละตินว่า “โปเตเร” (potere) ซึ่งหมายถึง สมรรถภาพ ส่วนภาษาไทยเป็นคำที่หมายถึง อนุภาพหรือพลังที่มาจากภาษาบาลี คือ พละ หมายถึง การควบคุม (พรศักดิ์ ผ่องแผ้ว, ๒๕๒๘ : ๔๖๐)

นักรัฐศาสตร์คนสำคัญหลายท่านได้พยายามที่จะให้ความหมายของคำว่า อำนาจ (power) ตัวอย่างเช่น โรเบิร์ต เอ. ดาห์ล (Robert A. Dahl) ที่นิยามว่า อำนาจเป็นความสามารถที่บุคคลหนึ่ง ที่ทำให้อีกบุคคลหนึ่งทำตามที่ต้องการได้ ซึ่งตามปกติบุคคลนั้นจะไม่ทำ เช่น ก. ให้ ข. ทำตามที่ ก. ต้องการ เพราะปกติแล้ว ข. จะไม่ทำสิ่งนั้น แต่ที่ ข. ทำให้นั้นเป็นเพราะอิทธิพลของ ก. ซึ่งนั่นหมายความว่า ก. มีและใช้อำนาจให้มีอิทธิพลเหนือ ข. (Dahl, 1969 : 80) จะเห็นได้ว่า อำนาจเป็นความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล (power as a relation among people) ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ที่สะท้อนให้เห็นว่า ผู้มีอำนาจเป็นผู้ที่สามารถควบคุมพฤติกรรมของผู้อื่นได้ทั้งทางตรงและทางอ้อม (ชิน ชาร์ป, ๒๕๒๙ : ๘๐)

แดเนียล เบลล์ (Daniel F. Bell) สรุปว่า อำนาจ คือ ความสามารถในการอันที่จะออกคำสั่ง (command) โดยคำสั่งนี้จะมีกำลัง (force)หนุนหลังอยู่ (back up) (Bell, 1973 : 453)

เดนิส รอน (Denis H. Wrong) ให้ความหมายของอำนาจไว้ว่า เป็นสมรรถภาพของบุคคล ซึ่งมีผลต่อความตั้งใจและความเห็นของผู้อื่น (Wrong, 1979 : 2)

เอ็ดการ์ ไชน์ (Edgar Schein) กล่าวว่า อำนาจ หมายถึง ความสามารถของบุคคลหนึ่งหรือกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง ที่ทำให้คนอื่นหรือกลุ่มอื่น เปลี่ยนแปลงแนวทางปฏิบัติหรือวิถีชีวิตได้ (Schein, 1965 : 13-14)

เบอร์ทรันด์ รัสเซล (Bertrand Russell) ให้ความหมายของอำนาจว่า เป็นผลของความตั้งใจที่จะกระทำ (Russell, 1992 : 35) ซึ่งชี้ให้เห็นว่า อำนาจเป็นคุณสมบัติอย่างหนึ่งที่คนมีได้ และสามารถใช้เพื่อให้เกิดผลตามที่ตนตั้งใจ นั่นหมายความว่าคนเพียงคนเดียวก็สามารถจะมีอำนาจได้

จากการทบทวนความหมายของอำนาจดังกล่าวข้างต้น แม้ว่าจะมีการให้ความหมายของอำนาจได้หลากหลายประการ แต่ก็สรุปได้ว่า สิ่งที่เราเรียกว่า “อำนาจ” ในความหมายทั่วไปนั้นคือ ความสามารถในการให้บุคคลกระทำหรือไม่กระทำการสิ่งใดสิ่งหนึ่งได้ ไม่ว่าผู้นั้นจะยอมรับโดยสมัครใจหรือไม่ก็ตาม นอกจากนี้ อำนาจยังหมายถึงความสามารถในการที่จะก่อให้เกิดผลขึ้น ตามที่ผู้กระทำการต้องการและความสามารถนั้น อาจแสดงออกมาให้เห็นภายนอกหรือแฝงอยู่ภายในก็ได้ แต่สามารถกระทำให้สิ่งใดสิ่งหนึ่งสำเร็จลงไปได้

จากการสำรวจความหมายของอำนาจดังกล่าวข้างต้น สรุปได้ว่า อำนาจมีลักษณะสำคัญดังนี้ คือ ๑) อำนาจเกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในสังคม ๒) อำนาจไม่ใช่เหตุการณ์ (event) แต่เป็นศักยภาพ (potentials) หรือสมรรถภาพ (capacities) ซึ่งบุคคลสามารถครอบครองหรือเป็นเจ้าของได้และสามารถที่จะทำให้เกิดศักยภาพนั้นเกิด

อำนาจตามที่ต้องการได้ ๓) อำนาจต้องมีลักษณะของการบีบบังคับ ให้อีกฝ่ายหนึ่งเกิดความรู้สึกว่ามีการบังคับจนจำเป็นต้องทำตาม ลักษณะของการบังคับนี้มีหลายลักษณะด้วยกันเช่น ยอมทำตามแต่โดยดี (สมัครใจ) หรือยอมเพราะถูกขู่ (ข่มขู่) หรือยอมเพราะถูกใช้กำลังบังคับ เป็นต้น ๔) บุคคลอาจมีอำนาจแตกต่างกัน กล่าวคือ บุคคลหนึ่งอาจมีอำนาจแตกต่างจากอีกบุคคลหนึ่งได้ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขต่าง ๆ ดังที่ โรเบิร์ต เอ. ดาห์ล (Robert A. Dahl) เสนอไว้ ดังนี้ ๑) ความสามารถในการอันที่จะมีทรัพยากรทางการเมืองมากขึ้น ๒) ความสามารถในการใช้ทรัพยากรทางการเมืองอย่างมีความชำนาญ (ทักษะ) และประสิทธิภาพและ ๓) มีเป้าหมายในอันที่จะใช้ทรัพยากร (Dahl, 1983 : 111-117)

กล่าวโดยสรุป อำนาจมีลักษณะที่สำคัญ คือ อำนาจเป็นสิ่งที่มีความสัมพันธ์ทางสังคมและเป็นส่วนหนึ่งของโครงสร้างทางสังคมที่ไม่เท่าเทียมกัน มีการพึ่งพากัน และการใช้อำนาจทุกครั้งจะทำให้เกิดแรงต้านทานอยู่เสมอ การสถาปนาอำนาจจึงเป็นเรื่องของความสามารถที่เป็นไปได้ในการทำให้บรรลุผลตามเป้าหมาย โดยอาศัยการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่จริง และที่เป็นจินตนาการอย่างมีประสิทธิภาพ

ในส่วนของแนวคิดเกี่ยวกับอำนาจทางการเมือง ถ้าหากจะให้นิยามของการเมืองว่าเป็นเรื่องของใช้และรักษาไว้ซึ่งอำนาจ (Schwarzmantel, 1987 : 1) แล้ว สามารถสรุปได้ว่า อำนาจ คือ หัวใจของการเมือง การศึกษาอำนาจในสังคมจึงเป็นการศึกษาอำนาจทางการเมือง เพราะอำนาจดำรงอยู่จริงในความสัมพันธ์ทางการเมืองของสังคมทุกแบบ (ยีน ชาร์ป, ๒๕๒๙ : ๘) อำนาจจะปรากฏอยู่ในกระบวนการทางการเมืองของสังคมทุกสังคม ซึ่งสังคมทุกสังคมเป็นสังคมการเมือง เพราะมนุษย์เป็นสัตว์การเมือง โดยการเมืองเป็นปัจจัยทำให้มนุษย์ปลอดภัย (มีความมั่นคง) ความปลอดภัยนี้ จึงเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้มนุษย์มารวมกันเป็นสังคมการเมือง เนื่องจากสังคมมนุษย์เป็นสังคมที่มีลักษณะความไม่เสมอภาคในลักษณะต่าง ๆ กัน (social inequality) ขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อมของสังคม ทั้งนี้ขึ้นชั้นสูงของสังคม ซึ่งมีอยู่จำนวนน้อย มักเป็นผู้มีอำนาจและอิทธิพลมาก มีทรัพยากรมากกว่าคนกลุ่มอื่น ๆ และเป็นกลุ่มคนที่ได้รับการยกย่องนับถือ กล่าวคือ เป็นกลุ่มคนที่ครอบงำการใช้อำนาจและการตัดสินใจเอาไว้ โดยการควบคุมอำนาจตัดสินใจดังกล่าวคือ อำนาจทางการเมือง

นักวิชาการจำนวนหนึ่งให้ความหมาย “อำนาจทางการเมือง” ว่า หมายถึง อำนาจที่จะตัดสินใจและการบังคับให้เป็นไปตามการตัดสินใจนั้นๆ ซึ่งมีความสำคัญต่อสังคม หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง ผู้ที่มีอำนาจทางการเมืองสามารถที่จะจัดสรรความชอบธรรม (legitimacy) หรือสิทธิในการปฏิบัติหน้าที่ตามกฎหมาย ได้แก่ นักการเมือง เช่น สมาชิกวุฒิสภา คณะรัฐมนตรี ตลอดจนบุคคลอื่น ๆ ที่ได้รับมอบหมายงานจากบุคคลเหล่านี้ เป็นต้น

สำหรับ ฮาร์โรล ลาสเวล (Harold Lasswell, 1985 : 23) ได้ให้ความหมายว่า อำนาจการเมืองในสามลักษณะดังนี้

๑) สิทธิในการออกกฎหมาย

๒) กฎหมายใดสามารถมีโทษตั้งแต่ขนาดสถานเบา ไปสู่สถานหนัก คือ การประหารชีวิต

๓) คำสั่งของรัฐ หรือกฎหมายนั้นมีอำนาจบังคับ (Sanctions) ซึ่งหมายถึง

(๑) บังคับในทางบวก ซึ่งเป็นการใช้รางวัลหรือเพิ่มมูลค่า (Values)

(๒) ในทางลบ คือ การทำให้ผู้ที่ไม่ปฏิบัติตามต้องสูญเสียประโยชน์หรือคุณค่าไป

กล่าวโดยสรุป อำนาจทางการเมือง หมายถึง ความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจ สังคมและการเมือง ซึ่งเกี่ยวข้องกับ การที่มนุษย์หรือกลุ่ม สามารถใช้อิทธิพล โน้มน้าวหรือใช้กำลังบังคับ ข่มขู่ให้บุคคลอื่น ๆ กระทำตามที่ผู้มีและใช้อำนาจ

ทางการเมืองปรารถนา ผู้ที่มีอำนาจทางการเมือง จำเป็นต้องมีฐานอำนาจทางการเมือง เพื่อสร้างการยอมรับจากประชาชน รวมทั้งเป็นการเสริมสร้างอำนาจให้เข้มแข็งขึ้น เพื่อจะได้สามารถรักษาอำนาจที่ตนมีอยู่ไว้

สำหรับแนวคิดเรื่องฐานอำนาจทางการเมืองนั้น นักวิชาการบางท่านเสนอว่ามีแหล่งที่มา ๓ ทางด้วยกัน คือ

๑) สิทธิอำนาจ (authority) คือ สิ่งที่บุคคลหรือกลุ่มได้จากกฎเกณฑ์อันเป็นที่ยอมรับของคนในสังคม มีสถาบันทางสังคมรองรับ (legal authority) นอกจากนั้นสิทธิอำนาจยังเป็นฐานอำนาจที่ชัดเจนที่สุด ในลักษณะของตำแหน่งอย่างเป็นทางการ (formal position) ซึ่งจะได้รับการยอมรับการมีอำนาจเหนืออย่างไม่มีข้อโต้แย้ง

๒) ทรัพยากรทางวัตถุ (material resource) คือ สิ่งที่คนหนึ่งหรือกลุ่มหนึ่งมีมากกว่าคนอื่น ๆ เช่น เงิน ทรัพย์สิน ซึ่งเป็นสิ่งที่หายาก และเป็นสิ่งที่ต้องการของคนในสังคม คนชั้นนำใช้อำนาจจะมีทรัพยากรทางวัตถุที่มีมากกว่าคนอื่น และจะทำการแลกเปลี่ยนหรือหาประโยชน์ที่จะนำมาสู่ตน ขณะเดียวกันคนชั้นนำจะให้ประโยชน์ที่เห็นได้ชัด และสามารถให้ต่อผู้ที่ยอมทำตามได้อย่างทันทีทันใด ในลักษณะการตอบโต้ได้ และประโยชน์ที่มีลักษณะเป็นวัตถุที่ตอบสนองความต้องการได้หลายอย่างมากกว่าจะมีความสำคัญ จะเห็นได้ว่าประโยชน์ในแง่นี้ คือ ผลประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจ

๓) ทรัพยากรที่มีใช้วัตถุ (non-material resource) คือ ทรัพยากรที่ไม่เป็นวัตถุจับต้องได้ เช่น เกียรติยศ ชื่อเสียง ตำแหน่ง ความเชื่อถือ ความรอบรู้ เป็นต้น สิ่งเหล่านี้เป็นฐานอำนาจของชนชั้นนำในลักษณะหนึ่ง จะได้รับการยอมรับความนิยมชมชอบ ตลอดจนความศรัทธา รักใคร่จากคนในชุมชนหรือในสังคมนั้น (เดชะ สิทธิสุทธิ, ๒๕๔๑ : ๒๖)

ในทางรัฐศาสตร์ถือว่า แหล่งที่มาของฐานอำนาจทางการเมืองข้างต้น เป็นทรัพยากรการเมือง (political resources) นั้นแสดงว่า ผู้ใดจะมีอำนาจทางการเมืองมากน้อยเพียงใด ขึ้นอยู่กับว่ามีทรัพยากรทางการเมืองที่อยู่ในครอบครองมากน้อยเพียงใด มีความสามารถและทักษะในการใช้ทรัพยากรเหล่านี้ เพื่อการเมืองมากน้อยเพียงใด ความแตกต่างด้านความสามารถและทักษะในการใช้ทรัพยากรทางการเมืองอาจขึ้นอยู่กับปัจจัยทางด้านชีววิทยา เช่น ความแตกต่างทางสมอง เป็นต้น นอกจากนั้นบุคคลมีทักษะและมีความสามารถต่างกันในด้านนี้ก็เพราะโอกาสในการได้ฝึกฝนให้เกิดความชำนาญ ซึ่งแต่ละคนได้รับไม่เท่ากัน และนอกจากนั้นเกิดความแตกต่างในการตั้งใจฝึกฝน เพื่อประโยชน์ทางการเมือง (สุจิต บุญบงการ, ๒๕๒๑ : ๒๑-๒๒)

สำหรับการใช้ทรัพยากรทางการเมืองสร้างฐานอำนาจสามารถทำได้หลายวิธี ดังนี้

๑) การกำจัดให้หมดไป (eliminations) ซึ่งส่วนใหญ่จะใช้กำลังเป็นตัวกำจัด ซึ่งเป็นการใช้กำลังโดยตรง (correct physical) เช่น ประหารชีวิต หรือเนรเทศให้ออกจากประเทศหรือจำคุก เป็นต้น

๒) การกระทำให้เกิดความเสียหาย (damage) เป็นวิธีการใช้อำนาจเพื่อให้อีกฝ่ายหนึ่งได้รับความเสียหายในด้านต่าง ๆ เช่น อาจจะเป็นการทำลายทรัพย์สินสมบัติ ทำลายชื่อเสียงหรือการใส่ร้าย เพื่อทำให้เกิดความเสียหายทั้งชื่อเสียงและเกียรติยศ เป็นต้น

๓) การใช้อำนาจโดยการคุกคาม (threat) คือ การแสดงเจตนาหรือความตั้งใจที่จะทำให้คู่แข่งเห็นเห็นว่า ตนพร้อมที่จะกำจัดเขาให้หมดไป หรือทำให้เขาเสียหาย

๔) การติดสินบน คือ การให้เงินทองหรือสิ่งของมีค่าต่าง ๆ เพื่อให้เขาเห็นด้วยหรือยอมทำตามหรือขัดขวาง

๕) การชักจูงโน้มน้าว (persuasion) เป็นการใช้อำนาจด้วยการใช้เหตุผล ข้อมูลที่เป็นจริง (ข้อเท็จจริง) เพื่อให้อีกฝ่ายหนึ่งเห็นด้วยจนยอมทำตามหรือไม่ขัดขวาง เช่น การชักจูงการใช้สำนวนโวหาร เพื่อให้เห็นตามก็เป็นการใช้อำนาจชนิดหนึ่ง หรือการชักจูงใจโดยใช้เสน่ห์ดึงดูดหรือบุคลิกภาพอันเป็นที่ประทับใจหรือศรัทธา ก็เป็นการชักจูงชนิดหนึ่ง เป็นต้น

๖) การให้การศึกษาอบรม (education) คือ การให้ความรู้ความเข้าใจ โดยอาจทำผ่านสื่อต่าง ๆ เช่น รัฐบาลของประเทศคอมมิวนิสต์ใช้หนังสือพิมพ์เป็นสื่อเผยแพร่อุดมการณ์คอมมิวนิสต์ เป็นต้น จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่าปัจจัยสำคัญที่เป็นตัวกำหนดว่า ใครมีอำนาจทางการเมืองหรือไม่ก็คือ ทรัพยากรทางการเมืองและวิธีการใช้ทรัพยากรทางการเมืองนั้นสร้างฐานอำนาจทางการเมืองนั่นเอง (ชิตพล กาญจนกิจ, ๒๕๓๙ : ๓๒)

แนวคิดเกี่ยวกับการเข้าสู่อำนาจทางการเมือง

การศึกษารัฐศาสตร์ว่าด้วยการเข้าสู่อำนาจทางการเมืองตามความเข้าใจอย่างง่ายและรวบรัดที่สุดคือ การพยายามตอบคำถามว่า อำนาจทางการเมืองอยู่กับใคร ได้มาด้วยวิธีการใด และอะไรคือ ปัจจัยหรือเงื่อนไขที่นำไปสู่ปรากฏการณ์เช่นนั้น อย่างไรก็ตามการวิเคราะห์เรื่องอำนาจมิใช่เรื่องง่าย เนื่องจากคำว่า “อำนาจ” สามารถอธิบายได้ในหลายมิติ และเกี่ยวข้องกับแนวคิดทางรัฐศาสตร์อื่น ๆ กล่าวคือ ในความหมายระดับพื้นฐานที่สุด อำนาจ หมายถึงความสามารถในการมีอิทธิพลต่อเหตุการณ์หรือการดำเนินการต่าง ๆ เพื่อให้เกิดผลลัพธ์ตามเป้าหมายที่ต้องการ และหรือความสามารถของบุคคล กลุ่มบุคคล หรือหน่วยทางด้านสังคมหนึ่ง ๆ ในการเข้าไปมีอิทธิพลต่อบุคคล กลุ่มบุคคล หรือหน่วยทางสังคมอื่น ๆ เพื่อให้กระทำหรือมีพฤติกรรมตามที่ตนต้องการไม่ว่าจะด้วยความเต็มใจหรือไม่ก็ตาม (Connolly, ๑๙๗๔ : ๘๖-๘๗) ความหมายที่เฉพาะเจาะจงมากขึ้น อำนาจเป็นเรื่องของความสามารถและศักยภาพของผู้กระทำการ (actor) ในสถานภาพหนึ่ง ๆ ที่จะกระทำการให้บรรลุตามเป้าหมายของตนเองได้ แม้ว่าจะมีแรงต่อต้านหรืออุปสรรคในการกระทำนั้น ๆ ก็ตาม อำนาจในความหมายนี้ จึงเป็นสิ่งที่มิอยู่ในทุกความสัมพันธ์ทางสังคม นับตั้งแต่ระดับความสัมพันธ์ของคนใกล้ชิดในระดับย่อย ๆ เช่น ภายในครอบครัว ในหมู่เครือญาติ ในชุมชนไปจนถึงระดับชาติ อำนาจตามนัยนี้ยังเป็นสิ่งที่ผูกติดอยู่กับสถานภาพของผู้กระทำการหรือเป็นทรัพยากร ที่ติดอยู่กับผู้กระทำการอันเนื่องมาจากสถานภาพที่ได้รับมา ซึ่งสะท้อนถึงความสัมพันธ์ที่ไม่เท่าเทียมกันระหว่างผู้มีอำนาจกับ ผู้ไร้อำนาจ หรือผู้มีอำนาจมากกว่ากับผู้มีอำนาจน้อยกว่า โดยความสัมพันธ์นั้นอาจเป็นไปในลักษณะการใช้กำลังข่มขู่คุกคาม (threat of force) ไปจนถึงการใช้สิทธิอำนาจหรืออำนาจตามตำแหน่งหน้าที่ (authority) อันเป็นอำนาจอันชอบธรรมที่ได้รับการยอมรับจากสังคม (ประชาชน) ในระดับประเทศก็ได้ (Sherman and Kolker, 1987) การเข้าสู่อำนาจทางการเมือง จึงเกี่ยวข้องกับความชอบธรรมทางการเมือง (political legitimacy) ซึ่งแตกต่างจากความถูกต้องทางกฎหมาย (legality) ที่เน้นความถูกต้องตามลายลักษณ์อักษรของตัวบทกฎหมาย แต่ความชอบธรรมทางการเมืองในทางรัฐศาสตร์นั้นหมายถึง “การยอมรับโดยคนทั่วไปว่าสิ่งที่ถูกต้องตามกฎหมายนั้น นอกจากจะถูกต้องยังต้องมีเหตุผลเป็นที่ยอมรับได้ มีความพอเหมาะกับกาลเทศะ (ลิซิดี จีรวิน, ๒๕๔๙) การเข้าสู่อำนาจทางการเมืองต้องมีแหล่งที่มา (source) หรือแหล่งอ้างอิง (reference) ในการได้มาซึ่งอำนาจที่มีความชอบธรรม (legitimate power) ดังที่แมกซ์ เวเบอร์สรุปว่าความชอบธรรมทางการเมืองมี ๓ ลักษณะ (Weber, 1947 : 358) ได้แก่

๑) ความชอบธรรมตามจารีตประเพณี (traditional legitimacy) คือ ความชอบธรรมในการได้มาซึ่งอำนาจหรืออำนาจตามตำแหน่งหน้าที่ที่ขึ้นอยู่กับให้การยอมรับของประชาชนต่อการใช้อำนาจหรืออำนาจหน้าที่ที่มีการปฏิบัติสืบเนื่องกันมาเช่นนั้นอย่างยาวนานจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง จนกลายเป็นจารีตประเพณี เช่น ในสมัยโบราณกาล ผู้มีความสามารถและแข็งแรงที่สุดหรือผู้ที่มีความสามารถในการแก้ปัญหาที่สังคมกำลังเผชิญอยู่ก็จะได้รับการยอมรับและกลายเป็นผู้ปกครอง เป็นต้น ในบางสังคมมีการสร้างประเพณีการสืบเชื้อสายโดยการยอมรับให้โอรสของกษัตริย์มีสิทธิที่จะสืบราชสมบัติต่อจากพระบิดา และในบางกรณีการใช้กำลังเข้ายึดอำนาจกลายเป็นความชอบธรรมให้ผู้ใช้อำนาจนั้นขึ้นมาเป็นผู้ครองอำนาจโดยการอ้างอิงแหล่งที่มาของอำนาจจากคติความเชื่อของสังคมนั้น ๆ เช่น ในสังคมจีนโบราณมักอ้างการได้รับอาณัติจากสรวงสวรรค์ (the mandate of heaven) ในสังคมไทยมักอ้างเรื่องบุญบารมีหรือมีบุญญาธิการเพื่อครองสิริราชสมบัติ จนกลายเป็นประเพณีทางปกครองที่เรียกว่า “การปราบดาภิเษก” นอกเหนือจาก “การราชาภิเษก” ซึ่งเป็นการสืบราชสมบัติตามปกติ เป็นต้น (ลิขิต ธีรเวคิน, ๒๕๔๙)

๒) ความชอบธรรมเชิงบารมี (charismatic legitimacy) คือ ความชอบธรรมในการใช้อำนาจหรืออำนาจตามหน้าที่ที่ขึ้นอยู่กับให้การยอมรับของประชาชนต่อบารมีของผู้นำ ซึ่งใช้อำนาจหรืออำนาจหน้าที่นั้น ในความหมายนี้ ความชอบธรรมในการเข้าสู่อำนาจทางการเมืองการปกครองมีความสัมพันธ์กับผลสัมฤทธิ์ในการปกครองบ้านเมืองของผู้มีอำนาจด้วย เช่น ในกรณีที่ประเทศประสบปัญหาอย่างหนัก ประชาชนต้องการให้มีการแก้ปัญหาโดยเร็ว การให้น้ำหนักความชอบธรรมทางการเมืองในการเข้าสู่อำนาจตามกติกาทิหรือตามครรลองนั้น อาจลดน้อยลงกว่าในสภาวะปกติ สิ่งที่ประชาชนต้องการคือ คนที่มีความรู้ความสามารถ มีความกล้าหาญในการเข้ามาแก้ไขปัญหาคลี่คลายวิกฤต ดังนั้น บุคคลที่เข้าสู่อำนาจโดยมีตำแหน่งทางการเมืองแม้โดยวิธีการที่ไม่ถูกต้องตามกฎหมายหรือละเมิดกติกาทิบางอย่าง เช่น เข้ามาโดยใช้กำลัง แต่ถ้าสามารถสร้างผลงานในการแก้ปัญหาจนเป็นที่พอใจของประชาชนก็มีความชอบธรรมในการเป็นผู้ปกครองและสามารถดำรงสถานะดังกล่าวต่อไปได้ เป็นต้น (ลิขิต ธีรเวคิน, ๒๕๔๙)

๓) ความชอบธรรมเชิงเหตุผลหรือตามกฎหมาย (rational/legal legitimacy) คือ ความชอบธรรมในการได้มาซึ่งอำนาจหรืออำนาจตามตำแหน่งหน้าที่ที่ขึ้นอยู่กับว่าผู้ปกครองได้ทำตามกฎหมายมากน้อยเพียงใด โดยพิจารณาจากตัวบทกฎหมาย เช่น รัฐธรรมนูญ เป็นสำคัญ เช่น ในระบอบประชาธิปไตย รัฐธรรมนูญบัญญัติรับรองให้อำนาจอธิปไตยเป็นของประชาชน การลงคะแนนเสียงของประชาชนถือเป็นที่มาของความชอบธรรมทางการเมือง หรือที่เรียกว่า “เสียงประชาชน คือ เสียงสวรรค์” ผู้ที่ชนะในการเลือกตั้งจะมีความชอบธรรมในการเข้าไปดำรงตำแหน่งทางการเมืองและใช้อำนาจทางการเมืองในตำแหน่งนั้นในนามของประชาชน เป็นต้น (ลิขิต ธีรเวคิน, ๒๕๔๙)

ลักษณะของความชอบธรรมทางการเมืองที่กล่าวมาสะท้อนให้เห็นว่าการเข้าสู่อำนาจนั้นไม่ใช่สิ่งที่จะเกิดขึ้นได้โดยอาศัยเพียงความสามารถของผู้กระทำหรือผู้ก่ออำนาจเท่านั้น แต่เป็นความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างผู้กระทำการฝ่ายหนึ่งที่มีบรรลุปเป้าหมายของตนในการเข้าสู่อำนาจทางการเมืองการปกครองกับผู้รับผลของการกระทำดังกล่าวอีกฝ่ายหนึ่ง โดยผู้กระทำที่มีมุ่งเข้าสู่อำนาจทางการเมืองการปกครองอาจใช้ทรัพยากรที่มีอยู่จริง เช่น ทรัพย์สินเงินทอง ลูกน้องบริวาร สมัครงพรรคพวก อาวุธยุทโธปกรณ์ เป็นต้น เพื่อบรรลุตามเป้าหมาย หรือในบางครั้งผู้กระทำการดังกล่าวอาจอาศัยการสร้างจินตนาการให้คู่สัมพันธ์เกิดความความเชื่อว่า ผู้กระทำมีทรัพยากรเหล่านั้นอยู่ จนต้องยอมรับในผู้กระทำการเข้ามาใช้อำนาจทางการเมืองการปกครองได้ การก่ออำนาจของผู้กระทำในลักษณะที่สองนี้

อาจเรียกว่าเป็นการเข้าสู่อำนาจโดยอาศัยทรัพยากรที่มีติดกับตัวผู้ก่ออำนาจเอง เช่น ความรู้ สติปัญญา เล่ห์เหลี่ยม จิตวิทยา เป็นต้น (Gamson, 1968)

ทรัพยากรที่กล่าวมาข้างต้น ถ้าเป็นทรัพยากรที่มีอยู่จริงก็จะกลายเป็นฐานทางทรัพยากรที่ผู้กระทำการสามารถนำไปใช้ในการเข้าสู่อำนาจได้ แต่ถ้าไม่มีอยู่จริงก็ต้องขึ้นอยู่กับความสามารถของผู้กระทำการในการทำให้คู่สัมพันธรัฐสัก หรือเชื่อว่าผู้กระทำการมีทรัพยากรเหล่านี้อยู่ การเข้าสู่อำนาจทางการเมืองจะบรรลุตามเป้าหมายได้ก็ต่อเมื่อผู้กระทำการมีความสามารถในการใช้ทรัพยากรทั้งที่มีอยู่จริงและที่อาศัยการสร้างจินตนาการได้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล ดังนั้นนอกจากการเข้าสู่อำนาจทางการเมืองการปกครองจะมีความชอบธรรมทางการเมืองเป็นพื้นฐานรับรองแล้ว การเข้าสู่อำนาจยังเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับทรัพยากร ซึ่งเป็นปัจจัยกำหนดรูปแบบและวิธีการในการเข้าสู่อำนาจทางการเมืองการปกครอง รวมถึงโอกาสในการบรรลุตามเป้าหมายของการเข้าสู่อำนาจทางการเมืองการปกครองนั้นด้วย

ในที่นี้สรุปได้ว่า การเข้าสู่อำนาจทางการเมือง จึงมีความเกี่ยวข้องกับความชอบธรรมทางการเมือง (political legitimacy) ด้วย ความชอบธรรมทางการเมืองในทางรัฐศาสตร์นั้น หมายถึง การยอมรับโดยคนทั่วไปว่าสิ่งที่ถูกต้องตามกฎหมายนั้น นอกจากจะถูกต้องแล้ว ยังต้องมีเหตุผลเป็นที่ยอมรับได้ มีความเหมาะสมกับกาลเทศะ (ลิจิตีริวเคิน, ๒๕๔๙) ดังนั้น จึงสรุปความหมายของอำนาจทางการเมืองได้ว่า อำนาจทางการเมืองคือ ความสามารถที่กำหนดและบังคับใช้สิทธิและหน้าที่ ซึ่งถือว่าเป็นสิ่งที่ถูกต้องและชอบธรรมและเมื่อมีการบังคับใช้ตามหลักเกณฑ์ดังกล่าวแล้ว ผู้ที่ถูกบังคับจะต้องปฏิบัติตามด้วย

ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับการแย่งชิงอำนาจทางการเมืองในสมัยอยุธยา

จากการศึกษาข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับการแย่งชิงอำนาจทางการเมืองในสมัยอยุธยาจากเอกสารแหล่งต่าง ๆ พบว่ามีประเด็นที่น่าสนใจดังต่อไปนี้

ณรงค์ สินสวีสดี (๒๕๓๙ : ๗๓) ได้ชี้ให้เห็นว่านับตั้งแต่อยุธยามาจนถึงกรุงแตกครั้งแรก มีกษัตริย์ปกครองอยุธยา ๑๖ พระองค์ และหลังกรุงแตกครั้งที่ ๑ มาจนถึงกรุงแตกครั้งที่ ๒ มีกษัตริย์อีก ๑๗ พระองค์ รวมเป็น ๓๓ พระองค์นี้ ได้อำนาจโดยการช่วงชิงราชบัลลังก์ ๑๖ พระองค์ โดยใน ๑๖ พระองค์นี้เป็นการช่วงชิงอำนาจโดยไม่เสียเลือดเนื้อ ๓ พระองค์ และเสียเลือดเนื้อ ๑๓ พระองค์ (ณรงค์ สินสวีสดี, ๒๕๒๙ : ๔-๕)

นอกจากนี้ ณรงค์ สินสวีสดี (๒๕๓๙ : ๗๓-๗๔) ได้นำเสนอรูปแบบกว้าง ๆ ในการแย่งชิงอำนาจทางการเมืองหรือตำแหน่งพระมหากษัตริย์ดังนี้

เมื่ออยุธยาแตกครั้งแรก อยุธยาตั้งมาแล้ว ๒๒๐ ปี มีกษัตริย์ ๑๖ พระองค์

หลังกรุงแตกครั้งแรก อยุธยามีกษัตริย์สืบต่อกันมาอีก ๑๗ พระองค์ ในช่วงเวลา ๑๘๗ ปี

ในช่วงแรกนั้นมีปัญหาการแย่งชิงราชบัลลังก์ที่ไม่เสียเลือดเนื้อ ๒ ครั้ง และมีการแย่งชิงราชบัลลังก์ โดยเสียเลือดเนื้อ ๔ ครั้ง รวมเป็น ๖ ครั้ง

ส่วนในช่วงหลังกรุงแตกครั้งแรกแล้วปรากฏว่ามีการแย่งชิงบัลลังก์โดยไม่เสียเลือดเนื้อ ๑ ครั้ง และแย่งชิงกันโดยเสียเลือดเนื้อถึง ๙ ครั้ง รวมแล้วก็ถึง ๑๐ ครั้งด้วยกัน จากจำนวนกษัตริย์ ๑๗ พระองค์ คือ เกินครึ่ง รูปแบบของการช่วงชิงอำนาจที่พอสรุปได้มีดังนี้

๑) จุดอันตรายของกษัตริย์องค์ใหม่ก็คือ ในกรณีที่เป็นโอรสของกษัตริย์องค์ก่อน พระราชบิดาสวรรคตตั้งแต่โอรสยัง是孩子อยู่ ซึ่งมักจะถูกพระญาติหรือผู้คุมกำลังทหารปลงพระชนม์เสีย แต่ในกรณีเช่นนี้คงไม่มีการเสียเลือดเนื้อมากนัก เพราะเป็นการที่ฝ่ายที่เป็นผู้ใหญ่จับเด็กมากำจัดไปเสีย และกษัตริย์ผู้เยาว์มักจะมีโอกาสอยู่ตำแหน่งในระยะเวลาอันสั้น ส่วนใหญ่จะไม่เกิน ๑ ปี บางองค์ เช่น พระเจ้าทองล้าน ครองราชย์เพียง ๕ วัน เป็นต้น

แต่ถ้าเป็นการช่วงชิงอำนาจกันระหว่างชนชั้นนำด้วยกัน ก็จะมีรูปแบบดังนี้

(๑) การต่อสู้ระหว่างพระสุธรรมราชากับพระนารายณ์ มีการต่อสู้กันรุนแรง ถึงใช้ปืนใหญ่ยิงกันทั้งสองฝ่าย เสียชีวิตลงเป็นจำนวนมาก ซึ่งได้บันทึกไว้ในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับพันจันทนุมาศ (๒๕๕๓ : ๒๘๗-๒๘๘)

(๒) การต่อสู้ระหว่างเจ้าฟ้าอภัยและเจ้าฟ้าปรเมศร์ฝ่ายหนึ่งกับเจ้าฟ้าพรอีกฝ่ายหนึ่ง เป็นการต่อสู้กันนานถึง ๑ สัปดาห์ เจ้าฟ้าพรชนะได้เป็นกษัตริย์องค์เป็น ๓๑ ทรงนามว่า สมเด็จพระเจ้าบรมโกษฐ์ (พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับสมเด็จพระพนรัตน์, ๒๕๑๔ : ๖๐๔-๖๐๖)

ในกรณีเช่นนี้ขุนนางที่เป็นคนของฝ่ายที่พ่ายแพ้จะถูกถอดยศ ประหาร ยึดทรัพย์สิน เข้าทาสด้วย คนของฝ่ายที่ชนะก็ได้ทรัพย์สินสมบัติ ข้าทาส รวมทั้งตำแหน่งของขุนนางฝ่ายที่แพ้ไปด้วย การต่อสู้ช่วงชิงอำนาจจึงเป็นการต่อสู้ที่ไม่ได้กินความอยู่เพียงแต่การช่วงชิงราชบัลลังก์ของพระเจ้าแผ่นดินเท่านั้น แต่เป็นการต่อสู้ที่เกี่ยวข้องไปถึงขุนนางชั้นรองลงมาด้วย

๒) เมื่อช่วงชิงอำนาจมาได้แล้ว ทุกคนก็จะอยู่ในตำแหน่งจนตาย ยกเว้นกรณีของพระสุธรรมราชากับพระนารายณ์ ทั้งสองแย่งสมบัติจากเจ้าฟ้าชัยโอรสพระเจ้าปราสาททอง และพระสุธรรมราชาขึ้นครองบัลลังก์ก่อน แต่อยู่ได้เพียง ๓ เดือนก็ถูกพระนารายณ์ปลงพระชนม์ ในกรณีอื่นผู้ช่วงชิงอำนาจมาได้จะอยู่ในตำแหน่งจนสวรรคต ซึ่งแสดงถึงความสามารถในการปรับตัวของขุนนางและเชื้อพระวงศ์ว่า ถ้าเมื่อเป็นที่เด่นชัดแล้วว่าใครมีอำนาจแน่นอน พวกเขาก็จะพยายามเข้าฝากเนื้อฝากตัวมากกว่าจะไปทำทลายอำนาจ และพระเจ้าแผ่นดินที่แย่งอำนาจมาได้จะต้องเป็นผู้ที่มีไหวพริบเล่ห์เหลี่ยม ฝีมือในการรบและรู้จักผูกใจลูกน้อง จึงจะสามารถชิงอำนาจแล้ว ก็คงจะรู้จักระวังตัวเป็นอย่างดี

๓) ถ้าจะพิจารณาให้ดีจะเห็นว่าความเป็นโอรสองค์ใหญ่ของพระเจ้าแผ่นดินนั้น ไม่ใช่หลักประกันการจะได้สืบทอดอำนาจเลย กลับดูเป็นภัยแก่ตนเองเสียด้วย เพราะหลายพระองค์ถูกปลงพระชนม์เมื่อพระเจ้าแผ่นดินสวรรคตไปแล้ว

๔) ผลต่อการปกครองอาณาจักรของการช่วงชิงอำนาจขึ้นเป็นกษัตริย์ในอยุธยาช่วงหลังกรุงแตกครั้งแรก อาจจะมองได้ทั้งสองด้าน กล่าวคือ ถ้ามองในด้านดี ก็มองว่าทำให้คนที่แกร่งกล้าสามารถ มีเล่ห์เหลี่ยมได้ขึ้นครองอำนาจ จึงสามารถปกครองอาณาจักรได้ดี รวมทั้งการติดต่อกับต่างประเทศ ตัวอย่างที่ดีคือ ในสมัยแผ่นดินพระเจ้าทรงธรรม และพระนารายณ์มหาราช ซึ่งได้ติดต่อกับฝรั่งเศส และฮอลันดา และสามารถที่จะใช้อิทธิพลของฝรั่งเศสเป็นดุลถ่วงความก้าวร้าวของฝ่ายฮอลันดา เป็นต้น

มีข้อสังเกตว่า การแย่งชิงอำนาจทางการเมืองในช่วงกรุงแตกครั้งที่ ๑ แล้ว เป็นที่ทราบดีว่า พระเจ้าบุเรงนองของพม่าเป็นผู้แต่งตั้งพระมหาธรรมราชาขึ้นครองราชย์เป็นกษัตริย์กรุงศรีอยุธยาสืบต่อจากพระมหินทราธิราชที่

สวรรคตไปแล้ว ในฐานะเจ้าประเทศราชของพม่า การขึ้นครองอำนาจของพระมหากษัตริย์ราชวงศ์มังราย จึงเป็นการเข้าสู่อำนาจทางการเมืองโดยความชอบธรรมตามจารีตประเพณี (traditional legitimacy) ตามแนวคิดของแมกซ์ เวเบอร์

จากสถานการณ์การแย่งชิงอำนาจทางการเมืองในช่วงกรุงแตกครั้งแรกสอดคล้องหรือไม่สอดคล้องกับแนวคิดการเข้าสู่อำนาจทางการเมืองอย่างไร ในประเด็นที่เกี่ยวกับวิธีการเข้าสู่อำนาจของพระมหากษัตริย์สมัยอยุธยา นั้น จากการศึกษาของสมเกียรติ วันทะนะ (๒๕๖๑ : ๔๑๙-๕๒๑) พระมหากษัตริย์ที่ครองราชย์สมบัติในอยุธยาจำนวนทั้งสิ้น ๓๔ พระองค์นั้น มีถึง ๑๘ พระองค์หรือกว่าครึ่งที่ได้เสด็จขึ้นครองราชย์สมบัติโดยวิธีการปกติ คือ ได้รับตำแหน่งตามการมอบหมายของพระมหากษัตริย์พระองค์ก่อน ในทางกลับกัน พระมหากษัตริย์ส่วนใหญ่ต้องใช้กำลังหรืออำนาจบีบบังคับในการขึ้นดำรงตำแหน่ง ดังรายละเอียดในตารางที่ ๑ และตารางที่ ๒ ตามลำดับ

ตารางที่ ๑ พระมหากษัตริย์กรุงศรีอยุธยา

ลำดับที่	พระนาม	ระยะเวลาครองราชย์ (พุทธศักราช)
	ราชวงศ์อู่ทอง (ละโว้,ลพบุรี)	
๑	พระรามาธิบดีที่ ๑ (อู่ทอง)	๑๘๙๓-๑๙๑๒
๒	พระราเมศวร	๑๙๑๒-๑๙๑๓
	ราชวงศ์สุพรรณบุรี (สุพรรณภูมิ)	
๓	พระบรมราชาธิราชที่ ๑ (ขุนหลวงพะงั่ว)	๑๙๑๓-๑๙๓๑
๔	พระเจ้าทองลับ	๑๙๓๑
	ราชวงศ์อู่ทอง	
(๒)	พระราเมศวร (ครั้งที่ ๒)	๑๙๓๑-๑๙๓๘
๕	พระรามราชาธิราช	๑๙๓๘-๑๙๕๒
	ราชวงศ์สุพรรณบุรี	
๖	พระอินทราชาธิราช	๑๙๕๒-๑๙๖๗
๗	พระรามราชาธิราชที่ ๒ (เจ้าสามพระยา)	๑๙๖๗-๑๙๙๑
๘	พระบรมไตรโลกนาถ	๑๙๙๑-๒๐๓๑
๙	พระบรมราชาธิราชที่ ๓	๒๐๓๑-๒๐๓๔
๑๐	พระรามาธิบดีที่ ๒	๒๐๓๔-๒๐๗๒
๑๑	พระบรมราชาหน่อพุทธางกูร	๒๐๗๒-๒๐๗๖
๑๒	พระรัษฎาธิราชกุมาร	๒๐๗๖-๒๐๗๗
๑๓	พระไชยราชาธิราช	๒๐๗๗-๒๐๙๐
๑๔	พระยอดฟ้า	๒๐๙๐-๒๐๙๑
๑๕	ขุนวรวงศาธิราช	๒๐๙๑
๑๖	พระมหาจักรพรรดิ	๒๐๙๐-๒๑๑๑
๑๗	พระมหินทราธิราช	๒๑๑๑-๒๑๑๒

	ราชวงศ์สุโขทัย	
๑๘	พระมหาธรรมราชา	๒๑๑๒-๒๑๓๓
๑๙	พระนเรศวร	๒๑๓๓-๒๑๔๘
๒๐	พระเอกาทศรถ	๒๑๔๘-๒๑๕๓
๒๑	พระศรีเสาวภาคย์	๒๑๕๓-๒๑๕๔
๒๒	พระเจ้าทรงธรรม	๒๑๕๔-๒๑๗๑
๒๓	พระเชษฐาธิราช	๒๑๗๑-๒๑๗๒
๒๔	พระอาทิตย์วงศ์	๒๑๗๒
	ราชวงศ์ปราสาททอง	
๒๕	พระเจ้าปราสาททอง	๒๑๗๒-๒๑๙๙
๒๖	เจ้าฟ้าไชย	๒๑๙๙
๒๗	พระศรีสุธรรมราชา	๒๑๙๙
๒๘	พระนารายณ์	๒๑๙๙-๒๒๓๑
๒๙	ราชวงศ์บ้านพลูหลวง	
๓๐	พระเพทราชา	๒๒๓๑-๒๒๔๖
๓๑	พระเจ้าเสือ	๒๒๔๖-๒๒๕๒
๓๒	พระเจ้าท้ายสระ	๒๒๕๒-๒๒๗๕
๓๓	พระเจ้าบรมโกศ	๒๒๗๕-๒๓๐๑
๓๔	พระเจ้าอุทุมพร (ขุนหลวงหาวัด)	๒๓๐๑
	พระเจ้าเอกทัศ	๒๓๐๑-๒๓๑๐

ที่มา : ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, ๒๕๔๗ : ๑๗๘-๒๐๗ ; กำพล จำปาพันธ์, ๒๕๕๙ : ๑๑๓.

ตารางที่ ๒ กรณีการสืบราชสมบัติกรุงศรีอยุธยาที่ใช้กำลังบังคับ

กรณี	ลำดับกษัตริย์	พระนาม	พ.ศ.
๑	๓	ขุนหลวงพะงั่ว	๑๙๑๓
๒	๓	พระรามศวร (ครั้งที่ ๒)	๑๙๓๑
๓	๓	พระอินทราชาธิราช	๑๙๕๒
๔	๗	เจ้าสามพระยา	๑๙๖๗
๕	๑๓	พระไชยราชาธิราช	๒๐๗๗
๖	๑๕	ขุนวรวงศาธิราช	๒๐๙๑
๗	๑๖	พระมหาจักรพรรดิ	๒๐๙๑
๘	๑๘	พระมหาธรรมราชา	๒๑๑๒
๙	๒๒	พระเจ้าทรงธรรม	๒๑๕๔

๑๐	๒๔	พระอาทิตย์วงศ์	๒๑๗๒
๑๑	๒๕	พระเจ้าปราสาททอง	๒๑๗๒
๑๒	๒๗	พระศรีสุธรรมราชา	๒๑๙๙
๑๓	๒๘	พระนารายณ์	๒๑๙๙
๑๔	๒๙	พระเพทราชา	๒๒๓๑
๑๕	๓๐	พระเจ้าเสือ	๒๒๔๖
๑๖	๓๒	พระเจ้าบรมโกศ	๒๒๗๕
๑๗	๓๓	พระเจ้าอุทุมพร	๒๓๐๑
๑๘	๓๔	พระเจ้าเอกทัศ	๒๓๐๑

ที่มา : สมเกียรติ วันทนะ, ๒๕๖๑ : ๔๒๑.

เมื่อพิจารณาจากตารางที่ ๒ จะเห็นได้ว่า พระมหากษัตริย์กรุงศรีอยุธยา ๑๘ พระองค์ หรือราวครึ่งหนึ่งเสด็จขึ้นครองราชย์สมบัติโดยมิได้เป็นไปตามราชประเพณีตามปกติ คำว่า “ราชประเพณีตามปกติ” ในที่นี้หมายถึง การที่พระมหากษัตริย์เสด็จขึ้นครองราชย์ตามพระราชประสงค์ของพระมหากษัตริย์พระองค์ก่อนแบบสงบบราบรื่น

การแย่งอำนาจทางการเมืองในสมัยอยุธยา ระหว่างผู้มีสิทธิที่จะสืบราชสมบัติทั้งหลาย มีหลักฐานบ่งชี้ว่ามีความรุนแรงอย่างมาก เนื่องจากไม่มีผู้ใดยอมปฏิบัติตามกฎหมายที่ตราว่าด้วยการสืบราชสมบัติ พ.ศ.๒๐๑๑ ซึ่งเป็นกฎหมายที่ตราขึ้นในสมัยพระบรมไตรโลกนาถ ที่อนุญาตให้เฉพาะราชโอรสองค์แรกที่เกิดกับพระเอกอัครมเหสีเท่านั้น ที่มีสิทธิโดยชอบธรรม (วิชฌุ เครื่องาม, ๒๕๕๕ : ๑๙) แต่กลับปรากฏว่า พระราชวงศ์ทุกพระองค์ต่างอ้างสิทธิด้วยกันทั้งสิ้น การที่กฎหมายดังกล่าวมีความยืดหยุ่นได้ ก็เพราะมีปัจจัยสำคัญด้านอื่นมาเป็นหลักในการตัดสินการสืบราชสมบัติแทน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับว่า ผู้อ้างสิทธิเหล่านั้น จะมีแนวร่วมหรือพันธมิตรสนับสนุนมากน้อยเพียงใดและสามารถระดมกำลังสนับสนุนจากพลังอำนาจส่วนอื่น ๆ ในสังคมได้อีกหรือไม่ โดยเฉพาะพลังสนับสนุนจากคณะสงฆ์และเหล่าขุนนาง กรณีเช่นนี้จะเห็นได้อย่างชัดเจนในกรณีการขึ้นราชสมบัติของพระเพทราชา (พ.ศ.๒๒๓๑-๒๒๔๖)

แต่ไม่ว่าจะมีกฎหมายลักษณะต่าง ๆ ที่ตราขึ้นมา เพื่อเป็นเครื่องมือรักษาสถานภาพของพระมหากษัตริย์อย่างไรก็ตาม การแย่งชิงอำนาจทางการเมืองในสมัยอยุธยาก็เกิดขึ้นเป็นระยะๆ ดังตารางที่ ๓

ตารางที่ ๓ ความถี่-ห่างของระยะเวลาในการแย่งชิงอำนาจแต่ละครั้ง

พ.ศ.	เหตุการณ์	คู่กรณี	ระยะห่างกันแต่ละครั้ง (ปี)
๑๙๑๓	ขุนหลวงพะงั่วแย่งชิงราชสมบัติจาก พระราเมศวร	กษัตริย์กับพระราชวงศ์	๒๐ (ตั้งแต่สถาปนากรุงศรีอยุธยา)
๑๙๒๕	พระราเมศวร แย่งชิงราชสมบัติจาก พระเจ้าทองลั่น	กษัตริย์กับพระราชวงศ์	๑๒

๑๙๔๔	เจ้านครอินทร์แย่งชิงราชสมบัติจาก พระรามราชา	กษัตริย์กับพระราชวงศ์	๑๙
๑๙๖๑	เจ้าอ้ายพระยาแย่งชิงราชสมบัติจาก เจ้ายี่พระยา	พระราชวงศ์กับพระ ราชวงศ์	๑๗
๒๐๕๗	พระชัยราชาแย่งชิงราชสมบัติจาก พระรัชฎาธิราช	กษัตริย์กับพระราชวงศ์	๙๖
๒๐๗๒	ขุนวรวงศาธิราชแย่งชิงราชสมบัติจาก พระยอดฟ้า	ขุนนางกับกษัตริย์	๑๕
๒๐๗๒	ขุนพิเรนทรเทพกำจัด ขุนวรวงศาธิราช	ขุนนางกับกษัตริย์	ไม่ถึงปี
๒๑๔๕	พระเจ้าทรงธรรมแย่งชิงราชสมบัติจาก เจ้าฟ้าศรีเสาวภาค	พระราชวงศ์กับกษัตริย์	๗๓
๒๑๗๓	เจ้าพระยาโกษาธิบดีกำจัด พระเชษฐาธิราช	ขุนนางกับกษัตริย์	๒๘
๒๑๗๓	เจ้าพระยาโกษาธิบดีแย่งชิงราชสมบัติจากพระ อาทิตย์วงศ์	ขุนนางกับกษัตริย์	ไม่ถึงปี
๒๑๙๙	พระศรีสุธรรมราชาแย่งชิงราชสมบัติจากเจ้า ฟ้าชัย	พระราชวงศ์กับกษัตริย์	๒๖
๒๑๙๙	พระนารายณ์แย่งชิงราชสมบัติจาก พระศรีสุธรรมราชา	พระราชวงศ์กับกษัตริย์	ไม่ถึงปี
๒๒๒๕	พระเพทราชาขึ้นครองราชสมบัติจาก พระนารายณ์	ขุนนางกับกษัตริย์	๒๖
๒๒๗๖	เจ้าฟ้าพรแย่งชิงราชสมบัติจาก เจ้าฟ้าเอกทัศและเจ้าฟ้าพรเมศวร์	พระราชวงศ์กับพระ ราชวงศ์	๕๑
๒๓๐๑	พระเจ้าอุทุมพรทรงถวายราชสมบัติแก่เจ้าฟ้า กรมขุนอนุรักษมนตรี	กษัตริย์กับพระราชวงศ์	๒๖

ที่มา : ดัดแปลงและปรับปรุงจาก ณรงค์ พ่วงพิศ, ๒๕๒๒ : ๑๐-๑๑.

ในจำนวน ๑๕ ครั้งของการแย่งชิงอำนาจทางการเมืองในสมัยอยุธยา เกิดขึ้นในหมู่พระราชวงศ์ด้วยตนเอง และพระราชวงศ์กับพระมหากษัตริย์ ๑๐ ครั้ง ระหว่างขุนนางกับพระมหากษัตริย์ ๕ ครั้ง เมื่อเปรียบเทียบกับสัดส่วนกันแล้ว สรุปได้ว่า การแย่งชิงอำนาจทางการเมืองเกิดขึ้นในหมู่ราชวงศ์และพระมหากษัตริย์มากกว่าขุนนางกับพระมหากษัตริย์ คิดเป็นสัดส่วนเท่ากับ ๒ : ๑

อย่างไรก็ตาม ในสถานการณ์ทางการเมืองเป็นอยู่ขณะนั้น จะเห็นได้ว่าผู้ที่ขึ้นครองราชสมบัติเป็นพระมหากษัตริย์ของอยุธยา ต้องเสี่ยงต่อการถูกแย่งชิงอำนาจ ทั้งนี้ก็ด้วยสาเหตุหลายประการ

ประการแรก โดยสภาวัฒนธรรมชาติเมื่อพิจารณาในแง่ของกลุ่มผลประโยชน์เป็นหลัก พระมหากษัตริย์ทรงมีศัตรูทางการเมืองที่สำคัญยิ่งอยู่ ๒ กลุ่ม คือ กลุ่มแรกได้แก่ พระบรมวงศานุวงศ์ ซึ่งต่างก็มีความหวังในราชสมบัติด้วยกันทั้งสิ้น ถ้าโอกาสจะอำนวยให้ ส่วนกลุ่มที่สอง ได้แก่ ขุนนางชั้นผู้ใหญ่ ซึ่งมีอิทธิพลต่อพระมหากษัตริย์ในการทางการเมืองการปกครอง ในระดับสูง

ประการที่สอง ถ้าพระมหากษัตริย์องค์ใดเสด็จขึ้นครองราชย์ เมื่อพระชนมายุยังน้อย ก็มักจะไม่ได้รับการยอมรับและเชื่อถือจากพระราชวงศ์ที่เป็นผู้ใหญ่กว่า และจากบรรดาขุนนางผู้ใหญ่ที่อาวุโสกว่าด้วย ดังเช่น กรณีของพระยอดฟ้า พระอาทิตย์วงศ์ เป็นต้น

ประการที่สาม โดยสภาพของสังคมไทยในสมัยโบราณ ผู้ที่ทำหน้าที่ควบคุมกำลังคนที่แท้จริงนั้นไม่ใช่พระมหากษัตริย์ แต่เป็นพวกเจ้านายและขุนนาง

สถานการณ์ดังกล่าวทำให้พระมหากษัตริย์ของอยุธยา เสี่ยงต่อการถูกแย่งชิงอำนาจทางการเมืองเป็นอย่างมาก เพราะเมื่อพิจารณาอย่างลึกซึ้งแล้ว จะเห็นว่า สถานภาพของพระมหากษัตริย์ไม่สู้มั่นคง ถึงแม้จะได้ใช้กฎหมาย ปรักฎาทางการเมืองจากพุทธศาสนาและศาสนาพราหมณ์ หรือการปรับปรุงโครงสร้างของระบบการปกครองในบางยุคบางสมัยมาเป็นเครื่องมือปกป้องสถานภาพของพระมหากษัตริย์อย่างเต็มที่แล้วก็ตาม ทั้งนี้ก็เพราะว่า พระบรมวงศานุวงศ์และขุนนางระดับสูงย่อมทราบดีว่า กฎหมาย ระเบียบ ประเพณี ลัทธิ หรือปรักฎาต่าง ๆ ที่ชนชั้นปกครองนำมาใช้นั้น เพื่อความสะดวกต่อการควบคุมผู้คนที่อยู่ใต้ปกครองเท่านั้น แต่สำหรับชนชั้นปกครองด้วยกันแล้วเป็นการรักษาผลประโยชน์ของชนชั้นเดียวกัน ก็เท่ากับว่า ถ้าเมื่อใดพระมหากษัตริย์ พระบรมวงศานุวงศ์ และขุนนางสามารถประสานประโยชน์กันได้ การแย่งชิงอำนาจทางการเมืองของกลุ่มผลประโยชน์ดังกล่าวก็ไม่เกิดขึ้น แต่ถ้าไม่สามารถประสานประโยชน์กันได้ การแย่งชิงอำนาจก็ย่อมจะต้องเกิดขึ้น ด้วยเหตุนี้ระบบศักดินาจึงสอดคล้องกับลักษณะของการประสานประโยชน์ระหว่างพระมหากษัตริย์กับพระบรมวงศานุวงศ์และขุนนางทั้งหลายเป็นอย่างมาก ถึงแม้ว่าจะไม่สัมฤทธิ์ผลตลอดไป แต่อย่างน้อยก็ช่วยลดปัญหาการเผชิญหน้าและการขัดแย้งผลประโยชน์ของกลุ่มผลประโยชน์ดังกล่าวไปได้ในช่วงระยะเวลาหนึ่งตราบเท่าที่ยังมีเงื่อนไขอื่นเด่นชัดกว่า เช่น การรุกรานจากพม่า เป็นต้น

จากการพิจารณาประวัติศาสตร์อยุธยา ถ้าพระมหากษัตริย์พระองค์ใดทรงเป็นนักรบ และได้เคยแสดงฝีมือในการรบพุ่งให้ประจักษ์ต่อพระบรมวงศานุวงศ์ ขุนนาง และไพร่ทั้งปวง ย่อมช่วยเสริมสร้างความมั่นคงแก่สถานภาพของพระมหากษัตริย์เป็นอย่างมาก ดังเช่น ในสมัยพระรามาธิบดีที่ ๑ สมัยพระบรมราชาธิราชที่ ๑ หรือสมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราช เป็นต้น

รูปแบบการแย่งชิงอำนาจทางการเมืองในสมัยอยุธยาเชิงปฏิบัติการ

จากการศึกษาการแย่งชิงอำนาจทางการเมืองในสมัยอยุธยา สามารถแบ่งการปฏิบัติการเหล่านี้ออกเป็น ๒ รูปแบบ คือ (ปิยรัตน์ อินทร์อ่อน, ๒๕๓๙ : ๘๘)

- ๑.การใช้กำลังพลจำนวนมาก
- ๒.การลอบทำร้าย

๑.การใช้กำลังพลจำนวนมาก มีลักษณะการปฏิบัติการ ๒ ลักษณะ ดังนี้

- ๑) การรวบรวมกำลังพลจากภายนอกเขตกำแพงพระนคร

การรวบรวมกำลังพลจากภายนอกพระนครเกิดขึ้นนอกเขตกำแพงพระนคร ในบริเวณที่เป็นปริมณฑลหรือเมืองลูกหลวงรอบกรุงศรีอยุธยา คือ เมืองสุพรรณบุรี เมืองลพบุรี เมืองแพรกศรีราชา แขวงขุนละคร เมืองเพชรบุรี ซึ่งจะเห็นได้ว่า ระบบการมีเมืองลูกหลวงก่อให้เกิดการแย่งชิงอำนาจทางการเมืองมาตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนต้นแล้ว ในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ จึงมีการยกเลิกเมืองลูกหลวง ด้วยจุดมุ่งหมายเพื่อแก้ไขปัญหาการแย่งชิงอำนาจระหว่างพระราชวงศ์ให้ลดน้อยลง แต่เมื่อมีการแต่งตั้งตำแหน่งขุนนางผู้ใหญ่ ๒ ตำแหน่ง คือ สมุหนายก (ฝ่ายพลเรือน) และสมุหกลาโหม (ฝ่ายทหาร) การแย่งชิงอำนาจก็เปลี่ยนรูปแบบเป็นระหว่างขุนนางกับกษัตริย์ ดังที่ปรากฏขึ้นในสมัยอยุธยาตอนปลาย

การรวบรวมกำลังพลจากภายนอกเขตกำแพงพระนคร มี ๒ วิธีการ คือ

(๑) การเคลื่อนกำลังทางบก จากเขตปริมณฑลจะเข้าสู่พระนครทางด้านทิศเหนือ ทิศตะวันออกและทิศตะวันออกเฉียงเหนือ เป็นทิศทางที่ค่อนข้างบังคับ เนื่องจากมีท่านบรอกที่สามารถเคลื่อนกำลังพลได้อย่างสะดวกเป็นทางข้ามทางบกเพียงทางเดียว แต่ก็เชื่อว่าไม่สามารถข้ามแม่น้ำ-คูเมืองเข้ามาได้ เพียงแต่ถ้าเป็นฤดูน้ำหลากปริมาณน้ำจะเป็นอุปสรรคในการเคลื่อนย้ายกำลังพล ดังนั้นบริเวณท่านบรอกจึงเป็นที่มั่นสำคัญ และมีป้อมมหาชัยซึ่งเป็นป้อมขนาดใหญ่อยู่ตรงข้ามท่านบรอกนี้ เมื่อสามารถเข้าพระราชวังได้ เส้นทางหลักในการยึดพระราชวังหลวงมีอยู่ ๒ เส้นทาง คือ เส้นทางตะกั่วป่า-หน้าบางตรา และเส้นทางป่าถ่าน-ตลาดเจ้าพรหม

(๒) การเคลื่อนกำลังทางน้ำ มักจะเป็นการเคลื่อนกำลังจากระยะประชิดพระนครและเข้าสู่พระนครทางด้านใต้ บริเวณที่เป็นท่าเทียบเรือสำคัญ คือ ประตูไชย เมื่อสามารถผ่านประตูไชยเข้ามาได้ มีถนนป่าตองตรงไปสู่พระราชวังหลวงได้เลย ซึ่งถนนป่าตองจะไปถึงวัดพระศรีสรรเพชญ์และเลียบหน้าพระราชวังชั้นนอก

๒) การรวบรวมกำลังพลจากภายในพระนคร

การรวบรวมกำลังพลจากภายในพระนคร มีแหล่งที่สามารถเป็นแหล่งรวมพลได้ก็คือ พระราชวังหลวง พระราชวังหน้า และบริเวณวัดที่มีขนาดใหญ่ ซึ่งเป็นที่ผู้บัญชาการกบฏหรือรัฐประหารอยู่หรือใช้เป็นที่พักผ่อนรวมพล การรวบรวมกำลังพลจากภายในพระนคร ทำให้มีการใช้พื้นที่เมืองส่วนใหญ่เป็นสนามรบในการแย่งชิงอำนาจทางการเมือง

๒.การลอบทำร้าย เป็นการปฏิบัติการในการแย่งชิงอำนาจที่ค่อนข้างได้ผลชัดเจนมาก การลอบทำร้ายถ้านับไปแล้วก็มีมากพอ ๆ กับการใช้กำลังพลเลยทีเดียว แต่การลอบทำร้ายให้ผลที่ค่อนข้างเด็ดขาดกว่า การลอบทำร้ายมีหลายลักษณะไม่ว่าจะเป็นการใช้อาวุธ ยาพิษ หรือการลอบสังหาร โดยการลอบทำร้ายนั้นจะกระทำเมื่อสามารถให้ผลได้ดีกว่าการใช้กำลัง และลดการเผชิญหน้ากัน โดยการกำจัดการเฉพาะบุคคลเท่านั้น การลอบทำร้ายนั้นไม่ว่าสถานที่ใดก็สามารถทำได้ด้วยการวางแผนที่มีประสิทธิภาพ ซึ่งจะพบได้ไม่กี่กรณีเท่านั้น

สำหรับการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการแย่งชิงอำนาจ จะเห็นได้ว่า การปฏิบัติการในการแย่งชิงอำนาจทางการเมืองของอยุธยาเริ่มมาจากการปฏิบัติการด้วยการใช้กำลังพลจำนวนมาก จากบริเวณปริมณฑล คือ เมืองสุพรรณบุรี เมืองแพรกศรีราชา รวมไปถึงเมืองขุนละคร ล้วนแล้วแต่เป็นที่สามารถรวบรวมกำลังพลได้ทั้งสิ้น หลังจากการขึ้นครองราชย์สมบัติของสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๒ การยกกำลังจากเมืองปริมณฑลก็หยุดลง เมื่อมีการจัดการปกครองใหม่ในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ เมืองที่เคยเป็นแหล่งชุมนุมก็ลดความสำคัญลงและด้อยศักยภาพในการสะสมกำลัง การใช้วิธีการลอบทำร้ายเริ่มถูกนำเข้ามาใช้อย่างจริงจังในราชสำนัก การยกกำลังจากภายนอกใช้ว่าจะหมดสิ้นไป

เลย แต่เป็นการรวบรวมกำลังพลที่ใกล้พระนครมากขึ้น และพระนครกลายเป็นที่รวบรวมของการลอบทำร้ายด้วยวิธีการต่าง ๆ ทั้งอาวุธต่าง ๆ เช่น ดาบ มีด ปืน หรือแม้แต่กระทั่งยาพิษ และการวางอุบายล่อให้ติดกับดัก การรวบรวมกำลังพลในพระนครเกิดขึ้นจริงจึงเป็นครั้งแรกก็คือ การรวบรวมกำลังพลของสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม ต่อมาการรวบรวมกำลังพลยิ่งมากขึ้น และใหญ่ขึ้น ทั้งที่พระราชวังหลวง พระราชวังหน้า ในที่สุดสงครามกลางเมืองจึงเกิดขึ้นเนื่องจากแหล่งกำลังใหญ่ ๒ แห่ง อยู่ในบริเวณเดียวกัน การใช้เมืองเป็นสนามรบจึงหลีกเลี่ยงไม่ได้ แต่หลังจากนั้นสถานการณ์กลับเปลี่ยนไป คือ การแย่งชิงอำนาจทางการเมือง กลับเข้าสู่พระราชวังหลวงจนกระทั่งสิ้นแผ่นดินอยุธยา (ปิยรัตน์ อินทร์อ่อน, ๒๕๓๙ : ๙๑)

สรุป

ระยะเวลา ๔๑๗ ปี ที่กรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีของอาณาจักรสยามในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา มีพระมหากษัตริย์ครองราชย์สมบัติ ๓๓ พระองค์ ในจำนวนนี้มี ๑๘ พระองค์ขึ้นครองราชย์สมบัติโดยวิธีการแย่งชิงอำนาจหรือการใช้กำลังบังคับ โดยมีข้อสรุปบางประการดังนี้คือ ๑) พระมหากษัตริย์ที่ถูกบังคับให้ต้องออกจากราชย์สมบัติ มักจะมีพระชนมายุน้อย สามารถสรุปได้ว่าพระมหากษัตริย์ที่ทรงมีพระชนมายุต่ำกว่า ๒๐ พรรษา เมื่อเสด็จขึ้นครองราชย์สมบัตินั้น ไม่มีพระองค์ใดทรงรักษาราชบัลลังก์ไว้ได้เลย ๒) พระมหากษัตริย์ที่ทรงสามารถบังคับให้กษัตริย์องค์ก่อนออกจากราชสมบัติได้มักจะมีพระชนมายุไม่ต่ำกว่า ๓๐ พรรษา กรณีของพระอาทิตย์วงศ์ที่ได้ราชสมบัติเมื่อพระชนมายุ ๑๐ พรรษานั้น พระองค์ถูกใช้เป็นหุ่นเชิดเพียงชั่วคราวเท่านั้น การสืบราชย์สมบัติที่ใช้กำลังบังคับทั้ง ๑๘ กรณีนั้นมีกเว้นเพียงกรณีเดียวที่ทรงมีพระชนมายุต่ำกว่า ๓๐ พรรษา คือ สมเด็จพระนารายณ์ ทรงครองราชย์สมบัติเมื่อมีพระชนมายุเพียง ๒๕ พรรษา และครองราชย์นานถึง ๓๒ ปี ๓) รูปแบบของการแย่งชิงอำนาจทางการเมืองในสมัยอยุธยามี ๒ รูปแบบ คือ การใช้กำลังพลจำนวนมากและการลอบทำร้าย ในแง่ของการใช้กำลังพลจำนวนมาก มี ๒ วิธี คือ การใช้กำลังพลจากภายนอกพระนครและการใช้กำลังพลจากภายในพระนคร ในแง่ของการลอบทำร้าย มี ๒ วิธี คือ การลอบสังหารและการวางกลอุบาย ๔) ปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการแย่งชิงอำนาจทางการเมือง คือ ระบบการควบคุมกำลังพล ระบบการรักษาความปลอดภัยและลักษณะทางกายภาพแวดล้อมของตัวพระนครเอง

อย่างไรก็ตาม มีข้อสังเกตว่า อำนาจของกษัตริย์อยุธยาได้มาด้วยการต่อรองผลประโยชน์กับพระราชวงศ์และขุนนาง การที่ชนชั้นปกครองด้วยกันยอมรับพระราชอำนาจของกษัตริย์ จึงมิได้ขึ้นอยู่กับความเป็นทวาราชหรือปรีชาทางการเมืองของลัทธิไศเลนทร์แต่ประการใด หากขึ้นอยู่กับเงื่อนไขที่ว่ากษัตริย์พระองค์นั้นและองค์ต่อ ๆ มา ทรงมีอำนาจในการต่อรองผลประโยชน์กับพระราชวงศ์และขุนนางทั้งหลายมาน้อยเพียงใด ในกรณีที่กษัตริย์สามารถประสานประโยชน์กับพระราชวงศ์และขุนนางได้ สถานภาพของกษัตริย์ก็มั่นคง แต่ถ้าไม่สามารถประสานประโยชน์กับกลุ่มบุคคลเหล่านั้นได้ ฐานอำนาจของกษัตริย์ก็คลอนแคลน และผลสุดท้ายก็ต้องสูญเสียอำนาจในที่สุดด้วยน้ำมือของพระราชวงศ์และขุนนางอื่น ๆ ที่มีอำนาจต่อรองเหนือกว่า หมุนเวียนเป็นวัฏจักรอยู่อย่างนี้ตลอดไปจวบจนเสียอยุธยา ต่อมาใน พ.ศ.๒๓๑๐

เอกสารอ้างอิง

- กรมศิลปากร. (๒๕๑๔). พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับสมเด็จพระพนรัตน์. กรุงเทพฯ : คลังวิทยา.
- _____. (๒๕๕๓). พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม). กรุงเทพฯ : ศรีปัญญา.
- _____. (๒๕๖๐). พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับหมอบรัดเลย์. กรุงเทพฯ : ศรีปัญญา.
- ชัยอนันต์ สมุทวณิช. (๒๕๑๙). การเมือง-การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองไทย สมัยอยุธยา-รัตนโกสินทร์. กรุงเทพฯ : คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ชิดพล กาญจนกิจ. (๒๕๓๙). การสร้างฐานอำนาจทางการเมืองของพลตำรวจเอกเผ่า ศรียานนท์. วิทยานิพนธ์ รัฐศาสตรมหาบัณฑิต คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. (บรรณาธิการ). (๒๕๔๗). อยุธยา : Discovering Ayutthaya. กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.
- ณรงค์ พ่วงพิศ. (๒๕๒๒). “บทความวิเคราะห์ว่าด้วยการแย่งชิงอำนาจทางการเมืองของผู้ชาวไทยระหว่าง พ.ศ. ๑๘๘๓-๒๓๑๐”. วารสารประวัติศาสตร์. ๔ (๒) พฤษภาคม-สิงหาคม : ๑-๓๓.
- ณรงค์ สินสวัสดิ์. (๒๕๒๑). พฤติกรรมการแย่งชิงอำนาจในสังคมไทย. เอกสารทางวิชาการหมายเลข ๔๙. กรุงเทพฯ : คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- _____. (๒๕๓๙). การเมืองไทย : การวิเคราะห์เชิงจิตวิทยา. กรุงเทพฯ : วชิรพิมพ์.
- เดชะ สิทธิสุทธิ. (๒๕๔๑). การสร้างฐานอำนาจทางการเมืองในการเมืองระดับท้องถิ่น : ศึกษาเฉพาะกลุ่มสันติธรรม ในเทศบาลเมืองนครปฐม. วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ปิยรัตน์ อินทร์อ่อน. (๒๕๓๙). รูปแบบการแย่งชิงอำนาจทางการเมืองในสมัยอยุธยา พ.ศ. ๑๘๘๓-๒๓๑๐. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พรรคดี ผ่องแผ้ว. (๒๕๒๘). “การศึกษาประวัติศาสตร์แนวทางอำนาจ” ใน เอกสารการสอนชุดวิชาหลักและวิธีการศึกษาทางรัฐศาสตร์ หน่วยที่ ๑๐. หน้า ๔๕๕-๔๘๘. นนทบุรี : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- _____. (๒๕๓๑). รัฐศาสตร์เชิงประจักษ์. กรุงเทพฯ : ธนวิซซ์การพิมพ์.
- ภารดี มหาขันธ์. (๒๕๒๗). ประวัติศาสตร์การปกครองไทย. กรุงเทพฯ : อมรการพิมพ์.
- มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช. (๒๕๕๘). พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๑-๔. นนทบุรี : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- ยีน ชาร์ป. (๒๕๒๙). อำนาจและยุทธวิธีไร้ความรุนแรง. ชัยวัฒน์ สถาอานันท์และคมสัน หุตะแพทย์ (แปล). กรุงเทพฯ : มูลนิธิโกลดคิมทอง.
- ลิขิต อีร์เวคิน. (๒๕๔๙). “ความชอบธรรมทางการเมือง (Political Legitimacy) ของผู้ใช้อำนาจรัฐ” ผู้จัดการออนไลน์ (๑ มีนาคม) สืบค้นจาก <http://www.manager.co.th/Daily/viewnews.aspx?NewsID=๙๔๙๐๐๐๐๒๘๔๓๔>. (๖ ธันวาคม ๒๕๖๑).
- วุฒิศักดิ์ ลาภเจริญทรัพย์. (มปป.). ความขัดแย้งและการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในประวัติศาสตร์ไทย. กรุงเทพฯ : คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

- สมเกียรติ วันทนະ. (๒๕๖๑). **โลกที่คิดว่าคุ้นเคย : ความคิดทางการเมืองไทยสมัยกรุงศรีอยุธยา พ.ศ.๑๘๙๓-๒๓๑๐.** กรุงเทพฯ : ซีโน พับลิชชิ่ง แอนด์ แพคเกจจิ้ง.
- สุจิต บุญบงการ. (๒๕๒). **การเมืองเปรียบเทียบ : ปัญหาและแนวคิด.** กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- Bell, Daniel F. (1973). **The Coming of Post-Industrial Society.** New York : Basic Books.
- Connolly, William E. (1974). **The Terms of Political Discourse.** Lexington : D.C. Heath.
- Dahl, Robert A. (1983). **Modern Political Analysis.** New York : Prentice-Hall.
- Gamson, William A. (1968). **Power and Discontent.** Illinois : The Dorsey Press.
- Lasswell, Harold C. (1985). **Power and Society : A Framework for Political Inquiry.** London : Routledge.
- Mills, C. Wright. (1959). **Sociological Imagination.** London : Oxford University Press.
- Russell, Bertrand. (1992). **Power : A New Social Analysis.** London : Routledge.
- Schein, Edgar. (1965). **Organization Psychology.** New York : Prentice-Hall.
- Schwarzmantel, John. (1987). **Structure of Power : An Introduction to Politics.** New York : St. Martin's Press.
- Sherman, Arnold K. (1987). **The Social Bases of Politics.** Belmont, C.A. : Wadsworth.
- Wagner, Harrison. (1969). "The concept of power and the study of politics" in Roderick Bell, David V.
- Edwards and Harrison Wagner (eds.). **Political Power : A Reader in Theory and Research.** New York : The Free Press.
- Weber, Max. (1947). **The Theory of Social and Economic Organization.** A.M. Henderson and Talcott Parsons (trans). New York : The Free Press.
- Wrong, Danis H. (1979). **Power : Its Forms, Bases and Used.** New York : Harper and Row.